

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

A gyors beszéd

Készítette:

Magyar Anikó
V. magyar–történelem

Témavezető:

Dr. Kis Tamás

Debrecen, 2010

Tartalomjegyzék

I. Bevezetés	
A dolgozat tárgya, célja	3
II. Fonetika	4
A beszéd fogalma	4
A beszéd folyamat jellemzői és elemzési szempontjai	5
III. Beszédtempó	8
A beszédtempó és az artikulációs tempó	9
A beszédtempót befolyásoló tényezők a beszédprodukción	10
A beszédtempó és a beszédfeldolgozás összefüggései	12
A beszédtempó ma	14
IV. A felgyorsult tempó	
A gyors beszéd fogalma	16
A gyors beszéd és a hadarás	16
A gyors beszéd sajátosságai	17
A hadarás jellegzetességei	21
A hadaró és a gyors beszéd időzítési sajátosságai különböző beszédhelyzetekben	24
A természetesen felgyorsított beszéd	30
A mesterségesen felgyorsított beszéd	33
Összegzés	33
V. A beszédtempó és a beszéd megértés összefüggései	35
VI. A beszéd iram pedagógia vonatkozásai	38
VII. Összefoglalás	39
Bibliográfia	40

I. Bevezetés

A dolgozat tárgya, célja

Szakedolgozatom témájának miertjét illetően helytálló a következő mondás: „*Mindenki magából indul ki*”. Beszédpartnereim állandó visszakérdezései az általam elmondottakra és a folytonos önisméltléseim nem teszik könnyebbé az életem. Éppen ezért szerettem volna górcső alá venni a gyors beszéd tárgykörét és ezzel kiküszöbölhetővé tenni a számomra problémás beszédszituációkat.

Sokak szerint gyorsabban beszélünk manapság, mint néhány évtizeddel korábban. Mi lehet ennek az oka? OSCAR WILDE–OT idézve: „*Az egyetlen dolog, amit az emberi természetről biztosan tudunk, az, hogy változik*”. Rohanó világban élünk, szokták mondani. Olyannyira felgyorsult az élet, hogy egyes helyeken már szombaton kihozzák a vasárnapi újságot. A kommunikáció is oly mértékben gyorsult, hogy egy sms elküldése és a válaszra való várás is óráknak tűnik. Korábban az emberek napokat vártak egy–egy levélre, most pedig pár másodpercbe telik egy e-mail továbbítása és már azt is sokallják.

Nem meglepő tehát, hogy beszédünk is felvette az „élet tempóját”. Az emberek nem figyelnek a helyes artikulációra, ami által megváltozik a beszédhangoknak az időviszonya.

Dolgozatom során tisztázom, hogy melyik tudományág foglalkozik magával a beszéddel, és mit is jelent ez valóban. Eloszlatom azokat a kétségeket, melyek szerint a hadarás és a gyors beszéd egy és ugyanazon jelenség. Leírom e két beszédprodukciónbeli típus kialakulásának okait, jellemzőit. Majd mások által elvégzett kísérletek alapján részletesen bemutatom a gyorsbeszélő és a hadaró személy beszédprodukciónjának sajátosságát különböző beszédszituációnban.

II.

Fonetika

Először is meg kell állapítanunk, melyik tudományág foglalkozik magával a beszéddel.

A fonetika a beszéd tudománya. A nyelvhasználat hangzó változatának artikulációs, akusztikai és percepciós sajátosságaival foglalkozik. Legszorosabban a fonológiával kapcsolódik össze. Interdiszciplináris tudomány, tehát számos más tudomány határterületén munkálkodik (fül-orr-gégészet, pszichoakusztika, pszicholingvisztika stb.). A fonetika kísérleti tudomány, melynek célja, a beszéd objektív leírása a képzés, az akusztikai következmény és a beszédészlelés hármasságában. A fonetikus pedig az, aki ezeken a területeken felmerülő kérdésekkel foglalkozik és keresi rájuk a válaszokat (GÓSY 2004: 20–21).

A beszéd fogalma

Mi is a beszéd? A hangzó beszéd az ember sajátja, mellyel kifejezzük mondandónkat. Ez különböztet meg minket, embereket az állatoktól. LUX GYULA szavaival élve: *"...a beszélésnek a tulajdonképpeni nehézsége nem maga a beszéd, a kiejtés hanem a kiejtés előtti, a tudatunk alatt végbemenő, bizonyára érzelmeken nyugvó munka"*.

A beszéd egy olyan tevékenység, amelyben maximálisan tükröződik a beszélő személyisége. Az ember, amikor közöl valamit, akár spontán módon, akár szándékosan, önmagát is ábrázolja. A beszédmód megválasztása mögött megtaláljuk az egyén jellembeli tulajdonságait, pillanatnyi érzelmi állapotát. A beszéd egyfajta pszichikai lakmusz (SUBOSITS 2001: 9).

Sokszor elhangzott már fiúbarátaim szájából a következő mondat: *„De szép csaj volt, csak ne szólalt volna meg!”* A lány spontán beszédstílusa ugyanis nem azt prezentálta a fiúknak, amit előtte a lány külső megjelenése általi sztereotípiák kapcsán gondoltak. A jólöltözöttségből arra következtettek, hogy biztos egy értelmes, intelligens lánnyal van dolguk. Tehát a lány beszédéből egyértelműen levonták a

személyiségére utaló következtetést, ami ez esetben pejoratív jelentéstartalommal töltődött fel.

A beszéd két vagy több ember között zajlik oly módon, hogy a beszélőt két vagy több ember hallgatja. Tömörebben kifejezve, a nyelvhasználat hangzó formája a beszéd. Gondolataink megformálásának, továbbításának és a gondolatok feldolgozásának eszköze. Két nagy része van, amelyek biztosítják a beszélést és a beszédmegértést. Az egyik a beszédprodukció, a másik a beszédfeldolgozás. Ezek váltakozása adja a beszéd körfolyamatát. Ez egyrészt azt jelenti, hogy hol beszélők, hol pedig hallgatók vagyunk, másrészt úgy is értelmezhető, hogy két ember között zajlik, s az egyik beszélőtől a másikig tart, majd a szerepváltást követően a korábbi beszélőből hallgató, a korábbi hallgatóból beszélő lesz (GÓSY 2004: 11).

A beszéd folyamat jellemzői és elemzési szempontjai

A beszéd folyamat jellemzői:

- beszédsebesség

Másnéven beszédtempó, a hangelemek (hang, szótag) időegységre eső átlagos számát jelenti egy meghatározott időszakasz folyamán. Az 1 másodpercre eső beszédhangok vagy szótagok számával fejezhető ki. A beszédsebesség mértékét a tempóindex mutatja, ami azt fejezi ki, hogy a beszélő 1 másodperc alatt átlagosan hány hangot ejt ki. Tempóindex kiszámítása a következő: a mondatok artikulására fordított időtartam elosztása a mondatban ejtett hangok számával. Ezután kiszámítjuk, hogy hány hangot lehetne kiejteni 1 másodperc alatt az egy hangra esett átlagos időtartamértékkel.

- beszédritmus

A ritmus a hangjelenségek időbeli váltakozásával függ össze. A nyelvi közlésben kétféle ritmust szokás megkülönböztetni: olvasó- vagy prózaritmus és versritmus.

- beszédszünet

Feladata, hogy a hangsúllyal kisebb egységekre tagolt szerkezeteket elkülönítse és elhatárolja a gondolati egységeket. Típusai: belégzési-, hezitációs-, felhívási- és kifejező szünet.

- artikulációs bázis

Az egy-egy nyelvre jellemző hangképzésbeli sajátosságok összeségét értjük ezalatt. Hangképzésbeli sajátosságok: magán- és mássalhangzók elkülönítése; a beszédhangok időtartama, időtartamuk viszonyai; a beszédszervek mozgásai; a zöngeműködés sajátosságai; a beszédhangok kapcsolódásának jellemzői; a beszédhangok egymásra hatása.

- beszédnorma

Az az elvont szabályrendszer, amely a nyelvközösség kollektív tudatában él, s amelynek birtokában a nyelvközösséghez tartozó egyén szinte automatikusan észreveszi a kiejtésben megmutatkozó eltéréseket. A beszédnorma körébe tartozik: hangok, hansorok tiszta kiejtése; a beszédhangok közötti átmenetek zavartalan artikulációja; a hangok időtartamviszonyainak betartása; helyes hangsúlyozás; a hanglejtési formák helyes alkalmazása (SUBOSITS 1988: 142–148).

A beszédelemzés szempontjai:

- fonetikai elemek
(artikulációs gesztusok, fonetikai jegyek stb.)
- fonetikai egységek
(beszédhang, hangkapcsolat, szó stb.)
- fonetikai szerkezetek
(dallamszerkezet, szövegrészek struktúrája stb.)
- fonetikai események, történések
(szünettartás, hangmagasság-változás stb.)
- fonetikai szabályok
(hangképzési, hangsúlyozási szabályok stb.)

- a spontán beszéd sajátosságai
(megakadásjelenségek, dallamviszonyok stb.)
- a beszéd univerzális és egyéni sajátosságai
(fiziológiailag meghatározott, illetve individuális tények)
- a beszéd általános és nyelvspecifikus jelenségei

Valamennyi részterület vizsgálható artikulációsan, akusztikai szempontból és a feldolgozást (észlelést) illetően (GÓSY 2004: 16).

III.

A beszédtempó

A beszéd tempójának meghatározásával és mérésével először E. FRÖSCHELS foglalkozott. Értelmezésében a beszédtempó nem más, mint az artikuláció gyorsasága vagy lassúsága és a beszédszervek működésének minősége. A beszéd iramát beszédtechnikai ügyességnek vagy ügyetlenségnek tartotta. Kicsit másképp fogta fel a beszédtempót ESSEN, aki szerint a beszéd üteme a beszélő pszichikai folyamatainak, beállítódásainak stb. függvénye. Tőle származik a beszédtempó mérésére használható mértékegység megfogalmazása is. Ezszerint a mértékegység nem más, mint az időegységben (perc, másodperc) elhangzott hangok, szótagok számának átlagértéke (SUBSITS 1990).

A beszéd sebessége az artikulációs működések lassúságán vagy gyorsaságán alapszik. Ha a beszédhangokat gyorsabban ejtjük ki egymás után, akkor gyorsabb lesz a beszédünk, ha pedig lassabban, akkor lassabb lesz a közlésünk. Ha szüneteket iktatunk az egyes szavak közé beszéd során, akkor ezzel megnöveljük a beszédidőnkét, és befolyásoljuk a hallgatót a beszédünk sebességéről kialakított véleményében. A beszédtempó jellemző az egyénre. Meghatározó tényezők az életkor, a foglalkozás, a beszédhelyzet. A spontán beszéd létrehozásakor az egyik legnehezebb feladat a beszédsebességünk kontrollálása (GÓSY 2004: 203).

Magyar nyelv és irodalomból a tanítási gyakorlatomat a Kossuth Lajos Gyakorló Általános Iskolában végeztem a 7. D osztályban. Gyorsbeszélő lévén az első feladatom beszédem lassítása volt, hisz a 13 éves gyerekeknek nehezükre esett követni az óra menetét az én beszédtempómban. Első órám sokszor elhangzottak a következő kifejezések: „*Tessék mégegyszer elmondani!*”, „*El tetszene mondani lassabban?*”, „*Tessék?*”, „*Mit tetszett mondani?*” stb. Beszédem lelassítása nem mutatkozott könnyű feladatnak, hisz számomra az én tempóm a normális, és a lassabb artikuláció már-már természetellenesnek tűnt. A gyerekektől is a gyors gondolkodást, reakciót vártam el, de az első 45 perc után rájöttem, hogy ez nem kivitelezhető a továbbiakban. Így a későbbiekben kevesebb anyagot adtam le, mint az első órán, hisz igazodnom kellett a diákok tempójához.

A történelem tanítási gyakorlatomat a Tóth Árpád Gimnáziumban végeztem a 12. D osztályban. Ez esetben 17 éves diákokról beszélünk. Ennél a korosztálynál már nem kellett a beszédsebességemet kontrollálni, hisz nem kaptam semmilyen negatív visszajelzést erre vonatkozóan. Első óráim után fel is tettem nekik a kérdést, tanulva az előző tanítási gyakorlatomból: „*Nem volt túl gyors a beszédem?*” és egyöntetű választam kaptam: „*Nem.*”

A különböző beszédhelyzeteket tekintve, például stresszes helyzetben, vizsgán, zárótanításon, mégjobban felgyorsul beszédem, és olykor enyhén hadarok.

A beszédtempó és az artikulációs tempó meghatározása

Kétféle tempóértéket szokás elkülöníteni a beszéd sebességének meghatározásakor. A beszédtempó az időegység alatt elhangzó beszédjelek számát jelenti úgy, hogy a beszéd idejébe a szünetek is beleszámítanak. Az artikulációs tempó pedig a beszédjelek képzésének a sebességét mutatja meg. Utóbbi esetben a szüneteket nem vesszük figyelembe. A beszédtempó kiszámításakor meg kell határozni a beszédhangok vagy szavak vagy a szótagok számát, majd el kell osztani a beszéd teljes időtartamával. Az artikulációs tempó meghatározásakor kivonjuk a szünetek összidejét a teljes beszédidőből és a beszédjelek számát az így kapott jelidővel osztjuk. Az artikulációs tempó értéke mindig nagyobb, mint a beszédtempóé. A szünetek aránya a normál tempójú beszédben körülbelül 20–30%, tehát az artikulációs tempó ennyivel nagyobb a beszédtempó értékénél. A tempókiszámításhoz minden esetben le kell jegyezni fonetikusán az elhangzó szöveget (BÓNA 2009: 11).

A beszédtempót befolyásoló tényezők a beszédprodukciónban

Milyen tényezők határozzák meg a beszédtempót és melyek azok, amelyek ezt befolyásolják? A befolyásolásban részt vesznek külső (szöveg, beszédanyag tartalmi összefüggése, mondanivaló érzelmi vonatkozásai stb.) és belső tényezők egyaránt. Egyik belső tényező, a beszélő genotípusa (SUBOSITS 1990).

Azt, hogy egy személy lassan vagy gyorsan beszél-e, genetikai tulajdonságai is meghatározzák. Két különböző forma különíthető el genetikai alapon: a specifikus és a nem specifikus családi öröklésment, azaz amikor az általános nyelvi zavar tünetegyüttesének különböző összetevői vannak jelen az adott családban. A beszédtempó kialakulását befolyásolja a szülői és egyéb környezeti minta is. A beszédtempó az anyanyelv-elsajátítás korai szakaszaiban lassabb, mint később; majd időskorban ismét lelassul, a gyermekekéhez hasonló lesz (BÓNA 2009: 31).

A másik belső tényező a beszédnek az úgynevezett nem verbális komponensei, a limbikus (talamusz, hippocampus, középagyi régiók) és az extrapiramidális területek. A nagyagy limbikus rendszerével szoros kapcsolatban áll a hipotalamusz, amelyben az idegi és hormonális, valamint a vegetatív rendszer szabályozásának csatlakozási helyét látjuk. A beszédtempó belsőleg a neuroendokrin rendszer függvénye (SUBOSITS 1990: 160).

Az, hogy egy beszélőt lassú, közepes vagy gyors beszédtempójúnak ítélünk, a hallgató észlelésétől függ, amelyet a beszélő artikulációs tempója, a beszédszünetek száma és hosszúsága befolyásol. A beszédprodukción során hozott „szubjektív” tempóítéletek függenek a szupraszegmentális struktúráktól (alapfrekvencia-változás, szóhangsúly, ritmikai szerkezet, intenzitás), a beszédhelyzettől, az adott feladat megértési nehézségeitől, a hallgató életkorától, a beszédterület terjedelmétől, a hallgató saját beszédtempójától stb. (BÓNA 2005: 91).

Hogyan függ össze a beszédtempó az életkorral? Az életkor alakulása mennyiben befolyásolja a beszéd tempóját? Mivel a beszédtevékenységet a neuroendokrinális rendszer szabályozza, s ez a szabályozás életkoronként változik, így a beszédtempóban is meg kell mutatkoznia a változásnak. Ám a tempó az életritmus megváltozásával is összefügg, hisz míg az ember fiatal, addig a felgyorsult életritmus dominál, ami kihat a beszédritmusra is (SUBOSITS 1990).

A beszédtempó megítélésében nagy egyéni különbségek lehetnek, tehát az eltérő beszédtempójú egyének tempóérzékelése és beszédmegértése különböző. Bizonyos hallgatók a tempóértékek szélesebb, mások szűkebb intervallumát tartják elfogadhatónak. Az átlagos beszélők percepciósi folyamatai átlagos tempójúak, míg a szélsőségesen gyors vagy lassú beszélők beszédfeldolgozási folyamatai szélsőségesen gyorsak vagy lassúak. Egy kísérlet tanúságai szerint ugyanazon beszédmintákra eltérő tempóítéletek születtek. Vannak lassabb és vannak gyorsabb beszédtempót kedvelő beszélők, illetve olyanok, akiknek percepciósi viselkedése „extrém”. Az átlagtól gyorsabb beszédet a fiatal hallgatók sokkal jobban tolerálják, mint a lassabbat (GOCSÁL 1999: 26–27).

Ez jól megfigyelhető például, ha a nagyszüleimmel folytatok diskurzust. Ilyenkor jelentősen kontrollálnom kell a beszédtempóm, igazodnom kell az ő tempójukhoz, ahogy azt az általános iskolában is tettem a 13 éves gyerekekkel szemben.

A beszédtempót befolyásoló tényezők közt megjelenik a beszélő neme is. GOCSÁL ÁKOS (2001) vizsgálatai azt mutatják, hogy a férfiak és nők között nincs szignifikáns különbség sem a beszédtempó, sem az artikulációs tempó vonatkozásában. A tempóértékeket tekintve a nők egységesebb csoportot alkotnak. Szünettartást illetően viszont a nők szignifikánsan kevesebb szünetet tartanak, mint a férfiak. A hölgyek jobban kihasználják a rendelkezésre álló időt, azaz ugyanannyi idő alatt, például 1 perc, több hangot ejtenek ki, így több szót is. Ebből adódóan női beszélő esetén a hallgatót több információ éri, figyelmét jobban leköti. Valószínűsíthető, hogy a kevesebb szünettel, de azonos artikulációs sebességgel beszélő egyént a hallgatók gyorsabb beszédűnek ítélik, mint azt, aki ugyanolyan sebesség mellett több szünetet tart. Természetesen találkozhatunk valóban gyors beszédű nőekkel és férfiakkal egyaránt (GOCSÁL 2001).

Összefügg a személyiség és a beszéd gyorsasága? Erre vonatkozóan is végeztek kísérleteket. Megállapították, hogy az extrovertált egyének gyorsabban beszélnek, mint az introvertáltak. A felvételek során a gyorsbeszélők önmagukról vallottak, gondolkodásuk gyorsaságáról, a beszéd korlátozó szerepéről: *„...azért is beszélek gyorsan, merthogy az ember gondolatai sokkal gyorsabbak, mint maga ez a kommunikációs csatorna, a beszéd; ennél mégjobban utálok az írást, mert az aztán*

végtelenül lassú, még ha az ember gyorsan is ír...” –vallotta az egyik kísérleti személy. Különböző beszédtempójú személyeknek nemcsak az artikulációja zajlik gyorsabban, hanem a magasabb rendű beszédtervezési folyamatai is az időzítést illetően; máskülönben a gyorsbeszélőknek sokkal több szünetet kellene tartaniuk, mint a lassú vagy közepes artikulációjú személyeknek. A gyorsabban beszélő személyek valóban gyorsabban képesek a szavak előhívására, és ugyanannyi idő alatt több szót hívnak elő (BÓNA 2009: 31).

Különböznek ugyanazon beszélő beszédtempó–indexei különböző beszédhelyzetekben. Befolyásolja ezt a beszédtema, illetve hogy a produkciós folyamatnak része-e a beszédtervezés vagy spontán beszédre van-e szó. Felolvasáskor ritkán találunk kitöltött szüneteket, míg spontán beszédben az a ritka, ha nem jelennek meg. Előbbi esetében a közlésegységek határán tartunk szünetet, míg spontán beszédben nem feltétlenül (LACZKÓ 1993: 192–193).

A beszédtempó megváltozása különböző betegségeknek a jelzője és velejárója is lehet. VÉKÁSSY megállapítja, hogy a szorongás, gyomorfekély és a depresszió a beszéd lassulásával, a hipertireosis¹ és a neurozis² gyors beszédtempóval jár együtt, míg a pszichopatak beszédsebessége átlagos marad (BÓNA 2009: 33).

A beszédtempó és a beszédfeldolgozás összefüggései

Az elhangzó beszéd sebességének közel-objektív megítélésére az átlag hallgató is képes. Kimutatták, hogy az intenzitás és az alapfrekvencia-változás együttesen és külön-külön is hatással van a beszédtempó megítélésében. A magasabb alapfrekvencia gyorsabb, az alacsonyabb pedig lassabb tempó benyomását kelti. A szintaktikai határok, a szótaghangsúly, a szótagszerkezet és a ritmikai szerkezet szintén befolyásolják a tempóészlelést. A beszédészlelés során hozott „szubjektív” tempóítéletek függenek még a beszédhelyzettől, az adott feladat megértési nehézségeitől, a beszédrészlet terjedelmétől stb. A gyorsabb beszédet általában

¹ A hipertireosis az az állapot, amikor a pajzsmirigy túlműködik, ezzel a pajzsmirigyhormonok szintje magas lesz, és az életfunkciók felgyorsulnak.

² Gör. el. orv.: a külvilággal való súlyos összeütközésből származó, testi és lelki zavarokban megnyilvánuló, anatómiailag nem mutatható idegbetegség.

nehezebb megérteni, mint az átlagos tempójút és a gyorsan elhangzó mondatok feldolgozása igen gyors beszédértést eredményez; ilyenkor az értési hiba is több (BÓNA 2009: 39–40).

Vajon érthetőbb lesz-e egy beszéd mesterségesen felgyorsítva, mint amelyik természetes gyors? Igen, mert az időviszonyai az átlagos beszédhez hasonlítanak. A természetes gyors beszéd jól érthető, habár feldolgozása lassabb, mint a mesterségesen felgyorsítotté (Bóna 2009: 40).

Olyan kutatást is végeztek, amely a beszédtempó észlelése és a beszélő személyisége közti összefüggést vizsgálta. Van-e kapcsolat a kettő között? Egy angol nyelvű kutatás során azt vizsgálták, hogy a hallgatóknak szimpatikus-e, a csak hangja alapján bemutatott kísérleti személy. Eredményeket illetően: a hallgatóknak a sajátjukhoz legjobban hasonlító beszédtempó volt rokonszenves. A lassabban artikuláló személyeket érthetőbbnek, okosabbnak gondolták, mint a gyors beszédűeket. A különböző beszélőktől származó hangminták is különböző benyomást váltanak ki a hallgatóból. Léteznek különböző sztereotípiáink, amelyeket azonnal aktiválunk, amint meghalljuk valakinek a hangját és úgy formálunk róla véleményt, hogy ismernénk magát a személyt (GOCSÁL–HUSZÁR 2003).

Személyes tapasztalaimból merítve állíthatom, hogy igen kemény, erőteljes, határozott hangszínem van. Édesanyám fodrásza, akivel eddig még csak telefonon egyeztettem időpontot, azt mondta, hogy bírónak kellene mennem, mert olyan karakán³ hangfekvésem van, és szinte megijed, mikor én veszem fel a telefont. Az ő esetében beágyazódott a bírói tisztséggel kapcsolatos sztereotípia, ami az ítélethozatal következetességéből és a szigorú rendfenntartásból eredhet. Nem ő volt az egyetlen, aki erre a megállapításra jutott. A Tóth Árpád Gimnáziumban folytatott tanítási gyakorlatom során a diákok SS tisztnek⁴ hívtak, a maga pozitív értelmében. A hangommal fegyelmek, mondták. Az általános iskolások is ugyanezen a véleményen voltak a tanítási gyakorlatom során.

³ Határozott, talpraesett és szókimondó.

⁴ Schutz-Staffel <ném. védőosztag> : 1925-ben, eredetileg Hitler személyes védelmére létrehozott fasiszta terrorszervezet. 1929-től Himmler parancsnoksága alatt önálló és egyre nagyobb hatalmú szervezetté vált, amely 1934-ben végrehajtotta az ún. Röhm-puccs felszámolását.

A beszédtempó ma

A magyar beszéd irama meggyorsult nyelvünk történetének bizonyos időszakában: feltehetőleg az ősmagyar kor valamely szakaszától az ómagyar kor végéig. A beszédiram (beszédtempó) tehát változik a nyelv történetében, biztosítva ezzel a közlésiram (nyelvi közlés irama) viszonylagos történeti állandóságát vagy esetleg egyetlen fejlődését. A történeti beszédiram alakulását két tényező határozza meg: a fogalomváltás sebessége és a nyelvi közlés gyorsasága. A fogalomváltás elsősorban lélektani tényező, a nyelvi közlés gyorsasága pedig elsősorban társadalmi tényező (KUBÍNYI 1961: 337–339).

VÉRTES O. ANDRÁS különböző korokban, gyorsírással lejegyzett parlamenti beszédeket vizsgált, és matematikai számítások segítségével támasztotta alá a beszédsebesség gyorsulására vonatkozó feltételezéseket. Ezek alapján a feltételezett beszédtempó 1869-ben 2,0-2,3 szótag/másodperc (kb. 5,0-5,75 hang/másodperc); 1889-ben 3,6 szótag/másodperc (kb. 9,0 hang/másodperc); 1924-ben pedig 4 szótag/másodperc (kb. 10,0 hang/másodperc) lehetett. Ezek a számítások viszont bizonytalanok több okból is. Először is a szótag/másodperces érték, csak megközelítőleg képes tükrözni a beszédtempót a különböző szótaghosszúságok miatt. Másodsor, gyorsírásból nem derül ki, hogy valójában hány hang hangzott el a beszéd során. Harmadszor pedig, a gyorsírással lejegyzett szövegek nem utalnak a beszédben megjelenő szünetekre, amelyek alapvetően befolyásolják a beszédtempó alakulását (BÓNA 2009: 47).

Ha visszamennénk az időben 100 évet, vajon megértenénk-e az akkori beszélőt, ha csak a beszédtempó lenne az egyedüli különbség? Feltehetően nem vagy igen nehezen (GÓSY 1997a).

A magyar beszéd tempója felgyorsult a század elejéhez képest. Ez két tényezőhöz köthető: az abszolút időtartamértékek csökkenése értelmeződik tempógyorsulásként és a belső arányok átrendeződése alapján kialakuló időzítési monotónia kelti a növekvő sebesség érzetét. Mi az átlagos köznapi beszéd tempóindexe ma? GÓSY MÁRIA egyik kísérletéből kapjuk meg a választ, amely a beszédtempónak a beszéd megértésére gyakorolt hatását vizsgálta. A normál beszédtempó 14 hang/másodperc (KASSAI 1993).

Napjainkban éppúgy találkozhatunk lassan artikuláló személyekkel, mint amelyeket az ötven évvel ezelőtti felvételeken hallhatunk. Nem elkerülendő az az oktatáspolitikai tényező sem, hogy 1869 és 1963 között a kisiskolás gyerekeknek kötelező volt a beszéd- és értelemgyakorlatok nevű tantárgy (BÓNA 2009: 48).

IV.

A felgyorsult tempó

A gyors beszéd fogalma

Mit is értünk pontosan gyors beszéden? A gyors beszéd (fast speech) kifejezés egyike azoknak a nyelvészeti terminusoknak, amelyeket gyakran használunk anélkül, hogy pontos tartalmukat tisztáznánk. Szinte ahány szerző, annyiféle értelemben találkozhatunk ezzel a kifejezéssel. Nagyjából mindannyian ugyanazokra a dolgokra gondolunk ilyenkor: összeolvadásokra, hasonulásokra, magán- és mássalhangzók kiesésére stb. (SIPTÁR 1988: 17–18)

A generatív megközelítésű fonológia a gyors beszéd terminust alkalmazza mindazokra a jelenségekre, amelyekkel nem tudott mit kezdeni, mivel nem illettek bele az invarianca-képbe, vagy pedig nem akart, mivel nem volt meg hozzá a fonológiai szabályapparátusa. A gyors beszéd említése mindig valami kirekesztőt, valami nem odaillőt jelentett. A gyorsbeszéd-folyamatokat gyakran utalták a performancia vagy a pragmatika körébe, szemben a természetes fonológiával (ÁCS–SIPTÁR 2001: 556).

A gyors beszéd és a hadarás

Vajon ez a két beszédprodukcióbeli sajátosság egy és ugyanazon jelenség? Erre a kérdésre kerestem a választ a mai fiataloktól, jelen esetben 17 éves diákokat kérdeztem, a Tóth Árpád Gimnázium 12. D osztályában végzett kérdőív segítségével. Az eredményeket illetően a 30 megkérdezett gyerek, fiúk-lányok vegyesen, ugyanazt a nézetet vallotta: a gyors beszéd esetén a beszédtempó gyors, de ettől függetlenül még érthető maga a beszéd, ám a hadarás esetében a szintén gyors tempóban elmondott beszéd nem érthető. Tehát mindannyian két külön dolognak minősítették a

gyors beszédet és a hadarást. Sokan használták az utóbbi esetében az „elharapja a szavak végét”⁵ kifejezést.

A hétköznapi szóhasználatban általában hadarónak minősítenek minden olyan beszélőt, akinek a beszédprodukcója gyorsabb az átlagosnál, s ezáltal a közlései nehezen érthetők. A logopédiában elkülönül a hadarás és a gyors beszéd egymástól. Az előbbi egy olyan nyelvi zavar, mely minden kommunikációs csatornára kiterjed, az utóbbi csupán az artikuláció felgyorsulását jelenti (BÓNA 2009: 57)

A gyors beszéd sajátosságai

A gyorsbeszélés nem nyelvi zavar. Sajátos fonológiája van (BÓNA 2009: 57). Azok a folyamatok, amelyek az artikuláció kényelmességével függenek össze, az úgynevezett simító (lenizációs) folyamatok. Ezek leginkább a gyorsabb, kevésbé szabatos (kevesbé gondozott) beszédre jellemzőek. Ide tartoznak a hasonulási folyamatok, a magán- és mássalhangzó-rövidülések, a magánhangzó-centralizációk és a törlések (ÁCS-SIPTÁR 2001). A gyors beszéd ideje alatt a gondolatok logikai sorrendje helyes, nem tér el a normál beszédtempójú beszédétől (HOFFMANN 2000).

A gyorsbeszéd-folyamatok

A törlés a simító folyamatok legradikálisabb fajtája, mely a teljes szegmentumokat érintő fonológiai folyamatok közé tartozik. Beszélhetünk magánhangzó- és mássalhangzótörlésről is. Előbbi legközönségesebb típusa a szinkópa, azaz a rövid hangsúlytalan magánhangzó kiesése olyan környezetben, melyet általában „kétfelől nyitott szótagnak” neveznek. Ez a szabály lép működésbe az olyan megnyilatkozásokban, mint *öcsike* [öčkε], *semmilyen* [šemjen]. E szabály valószínűleg fokozottabban érvényesül, ha a törlendő magánhangzó felső nyelvállású, mint például *ne szuszogj* [nεs:ogj], *ne sziszegj* [nεs:εgj] esetében. Növeli a szabály működésbelépését, ha a két magánhangzó megegyezik: *gazdaasszony* (<gazdasszony), *rááldoz* [ra:lɔz]. Ha a két magánhangzó nem azonos, akkor a

⁵ Nem mondja ki (tisztán).

magánhangzó-hosszúság és a szonoritás, azaz a nyelvállás, is belejátszik a szabály irányultságába. Ez azt jelenti, hogy a törlendő magánhangzó hosszú-rövid vagy rövid-hosszú párok esetében a rövid szegmentum, egyébként pedig a felső nyelvállású lesz. Például *ráadásul* [ra:daʃul], *beindul* [bɛndul]. Ám nemcsak hangsúlytalan magánhangzó törlődhet, hiszen az első szótag, azaz a hangsúlyos törlődött például a *leány* (<lány), *reá* (<rá) szavakban, ahol ezek a szavak lexikalizálódtak is. Úgymond „műveletlen ejtésnél” is megfigyelhető magánhangzótörlés, mint *higiénia* (<higénia), *meteorológia* (<meterológia), *vákuum* (<vákum). Mássalhangzótörlések esetében a leggyakrabban a /h/ törlődik, például *tehát* [tea:t], *lehet* [lɛɛt]. Utána következnek a likvidák, azaz /l r j/, például *velem* [vɛɛm]. Az /l/ különösen labilis fonéma főleg szótagvégen, például *fel kell jönnöd* [fɛ:kɛ:jön:öd] és azonszótagi mássalhangzó előtt is, *leszállsz?* [lɛsa:s]. Az /r/ szó végén is törölhető, mint az *egyszer* [ɛts:ɛ:] esetében, míg a kódában álló /j/ törléséhez egy követő mássalhangzóra van szükségünk: *leejtettem* [lɛ:tɛt:ɛm]. Felerősíti az intervokális mássalhangzók törlésének szabályát az a tényező, ha a törlendő mássalhangzót azonos magánhangzók szegélyezik, mint a *negyed öt* [nɛɛdöt], *menetrend* [mɛɛtrend] szavakban. Ám ebben az esetben ennek a törlésnek ellenállnak a zöngétlen zörejangok, mint *eper* [ɛɛr], *kicsi* [kii]. A zöngés szibilánsok még fesztelen beszédben sem törlődnek, erre példa *rőzse* [rö:ɛ]. De ez is feloldódhat lezserebb beszédben: *nevezetesség* [nɛvɛɛtɛʃ:e:g]. Mássalhangzó-törlődés esetében mindig az a mássalhangzó esik ki az utolsót megelőzők sorából, amelyik a kevésbé hangzós. A népnyelvben ez gyakoribban előforduló jelenség. Például *testvér* (tesvér), *majdnem* (majnem), *dobd ki* (dop ki), *kertbe* (kerbe) (ÁCS–SIPTÁR 2001: 562–567).

A hasonulási folyamatípusok szinte „belesimítják” az érintett szegmentumot környezetébe, így megrövidül a szomszédos szegmentumok közötti artikulációs távolság, melynek következtében könnyebb lesz az ejtés. Mindenképp le kell szögezni, hogy vannak olyan gyorsbeszéd-szabályok, melyek csak bizonyos sebesség felett lépnek működésbe. Az /m/ csak nagyon gyors és lezser beszédben hasonul nem-folyamatos mássalhangzók előtt. Például *három gép* [ɲg]. Előtte automatikusan működésbe lép az ikeredés, melyet intervokális degemináció szabálya követ gyors beszédben, *három méter* (hárométer). Az /m/-re rákövetkező /h/ nincs hatással, hisz az előbb zöngésedik majd azt követően törlődik. Az /n/ esetében a hasonulás fesztelen beszédben már érvényesül, mint például *olyan gazdag* [mp], *olyan puha* [ɲg], kivéve

folyamatos mássalhangzók előtt. A szibilánsok körében képzési hely szerinti hasonulás és különböző összeolvadási folyamatok figyelhetők meg. A képzési hely szerinti hasonulás szó belsejében a fesztelen beszéd rétegében lép először működésbe: *nehézség* [š:], *nehéz sors* [š:], *más szempont* [s:]. A *nyolcszor*, *makacsság* estében a réshangból affrikáta lesz, ha ugyanott képzett affrikáta előzi meg. Az intervokális mássalhangzó-kapcsolatok teljes hasonulása kizárólag gyors beszédben lép működésbe. Azaz teljesen hasonlítani kell az intervokális mássalhangzó-kapcsolat első tagját a másodikhoz. Például *bizottság* [bizoš:a:g]. Az n+likvida esetek is ide tartoznak, melyekben az /n/ teljesen hasonul a rákövetkező likvidához. A /h/ zöngétlen zörejhangok után egyszerűen csak törlődik: *követhetetlen* [követ:ɛ(ɛ)tlen]. A /h/-zöngésedési szabály lehetővé teszi a /h/ törlését /n/ vagy /l/ után: *felhoz* [fɛ:oz] (ÁCS–SIPTÁR 2001: 568–573)

A gyorsbeszéd-folyamatok következő típusába tartoznak a redukciók: a magánhangzó-rövidülés (=degemináció) és különféle „klasszikus” lenizációk. Bármely hosszú magánhangzó megrövidülhet nem szóvégi zárt szótagban. Ez a szabály sebességfüggő lehet akkor, ha a magánhangzót gemináta követi. Azaz az /a:/-ból [a] lesz, az /e:/-ből pedig [ɛ]. Példák *vásárváros* [va:šarva.roš], *érthetetlen* [ɛrtetetlen]. Nem szóvégi zárt szótagban szintén megrövidülhet a középső nyelvállású /o:/ és /ö:/ is. A hosszú magánhangzó nem tartja meg minőségét és rövid /o/ és /ö/ lesz belőle. A szóvégi /ú/, /ű/ többszótagú szavakban, mint *fiú*, *keserű*, a hétköznapi beszédben rendszerint rövid. Az egyszótagú szavakra ez nem áll fenn: *fű*, *bú*, ezen szavakban a magánhangzó mindig hosszú. Gyors beszédben a hosszú alternáns megjelenése a ragozatlan, nem összetett alakokra korlátozódik: *tűz*, *víz*. A többi esetben a rövidülés lehetséges. A rövidülés esélye a fesztelenség fokozódásával nő. Az alsó és középső nyelvállású magánhangzók általában csak zárt szótagban rövidülhetnek meg. Jellegetesen sebességfüggő szabály a mássalhangzó-rövidülés. A rövidülés kötelező, ha a kódában lévő gemináta zörejhangokból áll, és a rákövetkező szótag zörejhanggal kezdődik: *lakktól* [k:]. Ha a mássalhangzók egyike zörejhang a másik pedig zengő, akkor is kötelező a rövidülés fesztelen, gyors beszédben. Gyors beszédben nem csupán a szegmentumok időtartama redukálódhat. A magánhangzók [ə]-vá centralizálódhatnak, bár ez nem túl gyakori a magyar nyelvben. Például *rántsd le* [rã:žlə]. Az *autó*, *kalauz* szavakban az /u/-ból siklóhang, azaz [ʊ] lesz fesztelen beszédben (ÁCS–SIPTÁR 2001: 574–578).

A gyors beszédre jellemző fonológiai változások nem mindig járnak együtt a beszédtempó növekedésével, ezért szükséges megkülönböztetni a gondozott beszéd, lezser beszéd, fesztelen beszéd és a pergő beszéd típusait (BÓNA 2009: 57).

SIPTÁR (1988) három csoportot különít el: a gondozott-, a fesztelen-, és a lezser beszédet, melyek közti különbség beszédstílus dolga (SIPTÁR 1988: 19).

4.1. táblázat *A beszéd típusok a beszédsebesség és a beszédstílus függvényében (forrás: SIPTÁR 1988)*

		Beszédstílus		
		Formális	Semleges	Közvetlen
Beszédsebesség	Normális	Gondozott	Fesztelen	Lezser
	Gyors	Gyorsított beszéd	Pergő beszéd	Gyors lezser beszéd

Összegzés

Foglaljuk össze a gyors beszéd terminussal kapcsolatos főbb megállapításokat:

- nem nevezhető gyors beszédnek az, ami egy nyelv posztlexikális fonológiájához tartozik
- nem beszédtempó kérdése a gondozott-, a fesztelen-, és a lezser beszéd közötti különbség (bár a beszédtempó növelése általában együtt jár a beszédstílus lezserebbé válásával)
- a közvetlenebb beszédstílus többnyire a tempó gyorsulásához vezet
- a funkciószavak a mondat egészéből stílusréteg és/vagy helyi sebesség szempontjából kilóghatnak, s idővel lexikalizálódó lezser ejtésű variánsaik alakulhatnak ki, ám ezek használata nem függ a beszéd sebességétől, mellelleg lexikális választás kérdése (ÁCS–SIPTÁR 2001, SIPTÁR 1988).

A magyar beszédhangok időtartama gyors beszédben

A magyar beszédhangok, mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók, időtartamcsökkenést mutatnak a normálisnál gyorsabb beszédtempó mellett. Az időtartamcsökkenés a magánhangzónál jóval nagyobb mértékű. A magánhangzók rövidülése a hangsúlyi helyzet, az átlagos időtartam, a hangkörnyezet és a mondatban elfoglalt helyzet függvénye. A hosszú magánhangzók erősebben rövidülnek, mint a rövidek. A „rövidülési hajlam” hangsúlyos és hangsúlytalan, hosszú és rövid magánhangzó-csoportokon belül egyaránt a nyelv vertikális mozgásának irányába növekszik. Az időtartam-csökkenés legnagyobb mértékű nazálisok és likvidák környezetében. Kisebb affrikáták és réshangok mellett, és legkisebb zárhangok szomszédságában. A mondat elején álló magánhangzó viszonylag kevésbé rövidül meg, legerősebb a lerövidülés mondatvégi helyzetben. A mássalhangzók esetében is az átlagos időtartam szabja meg a gyors beszédtempó melletti megrövidülés mértékét: minél hosszabb egy mássalhangzó átlagos időtartama, annál nagyobb mértékű az időtartam-csökkenés, és fordítva. A zöngés-zöngétlen párok esetében a zöngétlenek fokozottabb időtartam-csökkenést mutatnak, mint a zöngések. A mássalhangzó-rövidülés mértékét befolyásolja a szomszédos mássalhangzók időtartama: minél hosszabb, annál fokozottabb a rövidülés. Általában legnagyobb mértékű a rövidülés az /a/, a legkisebb mértékű az /i/ környezetében. A mondat végén álló mássalhangzó erősebben megrövidül gyors beszédtempó mellett, mint a mondat elején előforduló mássalhangzó (MAGDICS 1969: 62–63).

A hadarás jellegzetességei

A beszéd folyamatosságának egyik zavara a hadarás, amely tulajdonképpen „elhamarkodott” beszédfolyamat. Hangok, szótagok elnyelése, kihagyása vagy eltorzítása, szavak megcsonkítása jellemez. A hadaró beszéde gyorsnak tűnik, de nem ez a fő tünet, hanem az informatív jellegét tekintve célszerűtlen beszédfolyamat (SUBOSITS 2001).

Ha a hadarót figyelmeztetik helytelen beszédmódjára, időlegesen javulhat beszéde olyannyira, hogy kóros eltérést alig észlelünk. Ám ha figyelmét egyéb gondolatok kötik le, ismét hadar. Ebben is különbözik a dadogó beszélőtől, mert ha az utóbbi figyelmét felhívjuk helytelen beszédmódjára, akkor beszédhibája fokozódik. A hadaró és a dadogó közti különbséget a következőképpen foglalhatjuk össze:

- a beszédszervek izomzatának görcsös összehúzódását, a szó- és mondatkezdés nehézségét a hadarókon nem észleljük
- a hadaró beszéde javul, ha figyelmét felhívjuk beszédére, a dadogóé ez az esetben viszont romlik (ha felszólítjuk őket, hogy röviden, tömören válaszoljanak)
- a hadaró nincs tudatában beszédzavarának, nem zavarja beszédhibája, a dadogó szenved ettől
- a hadaró idegenek előtt jobban beszél, a dadogónál rosszabbodik a beszédteljesítmény
- ismeretlen szöveg olvasásakor a hadaró jobb teljesítményt ér el, a dadogó rosszabbat
- ismert szöveg olvasásakor a hadaró rosszabb beszédteljesítményt produkál, míg a dadogó általában jobbat
- családi körben a hadarás tünetei rosszabbodnak, a dadogásé viszont javul (FRINT–SURJÁN 1969, SUBOSITS 2001)

A következő példákat egy hadaróval készített interjú során készítették. A vizsgált személy beszédprodukciónak már két szótagos szavak esetében is megjelenik a hangok, szótagok kihagyása: *sokszr* 'sokszor', *lasn* 'lassan', *tom* 'tudom', *fokk* 'fogok', *sajtítani* 'sajátítani', *estleg* 'esetleg', *valószínűleg* 'valószínűleg', *foglalozok* 'foglalkozok'. Szótagok, szavak összevonásának eredményeképpen a következő „kifejezések” jöttek létre: *nemzán* 'nem igazán', *érdeklük* 'érdeklőket', *nems* 'nem is', *elésóháig* 'elég sokáig'. Utóbbi esetében a [k] spirantizálódását is megfigyelhetjük (BÓNA 2009: 58).

Ezen beszédzavar vezető tünetetei a rendkívül gyors beszédütem, a rendszertelenül változó beszédritmus. Emiatt a szavak szinte egymásba folynak, a hangok elveszítik sajátos színezetüket. A hadaró lélegzetvétel nélkül zúdítja magából a szavakat, és

sokszor csak akkor áll meg, ha kifogy a lélegzetből. Feltűnő tünete a szóközi beszédgyorsulás, azaz amikor egy hosszabb szó kiejtése alatt gyorsul a beszédtempó. A gyorsulás annál nagyobb, minél több szótagot tartalmaz a szó. Gyakori a szótag elnyelése, ismétlése, sőt a hangok eltorzítása is, amit pararthriának nevezünk. Mindezen tüneteket azzal lehet magyarázni, hogy a hadarók gondolatai gyorsabban tömörülnek, mint amennyit a beszédszervek motoros ügyessége szavakban és kifejezésekben elbírná (FRINT–SURJÁN 1969).

Ám ezzel ellentétes vélemények is születtek, amelyek a hadaró gondolkodását lassúnak tartják. A legutóbbi kutatások „kusza” gondolkodásmódról számolnak be. A fentebb említett interjúban hangzott el a következő részlet: *„Szeretek egyetemre járni de nems nems mondanám hogy a jog nem érdekel annyira hane hanem hogy hogy nem maga hogy hogy egyszer egy professzorom mondta hogy van három típusú joghallgató van, az egyik az aki aki aki azért akart menni jo jogot tanulni mert mert hogy ő hű hű az igazság eszménye és a jog és a nem tudom én és és és és tényleg teljes szívéből erre vágyott mindig is az akart lenni”*. Megfigyelhetjük, milyen nehézséget okoz a hadarónak a szöveg logikai felépítése, a folyamatos figyelem és a megfelelő kifejezési forma. Hiányzik a megfelelő szövegkohézió is a mondatok, tagmondatok között (BÓNA 2009: 59).

Általános tünet, hogy a hadaró bizonytalan beszédprodukcója során, nem tudja, melyik szó vagy frázis következik, és ez a bizonytalanság vezet az önálló szótagok, rövid szavak túl gyakori ismétléséhez (WEISS 1991).

Mindezek mellett a hadarónak nemcsak beszéde, hanem viselkedése is feltűnő lehet. Általában mozgásaik gyorsak, hirtelenek és viselkedésüket tekintve ingerlékenyek (FRINT–SURJÁN 1969). Extrovertált személyiségek, akik könnyen teremtenek kapcsolatokat, élénkek, gyakran és sokat beszélnek (VASSNÉ 2001).

A hadarás kialakulásának okai közt fellelhető a specifikus családi öröklésmenet, a diffúz agyi károsodás, illetve az öröklött beszédgyengeség, amely gyakran más beszédzavarok megjelenésével jár együtt (GÖLLESZ 1990).

A hadarás terápiájában figyelembe kell venni, hogy nem elég csak a beszédtempót lassítani, hanem a helyes szünettartásra, ritmusra és a pontosabb artikulációra is oda kell figyelni. Kezelése komplex: beszédgyakorlatok végzése, nyugtatók adása, gyermekeknél magatartásukat szabályzó nevelés, kollektív torna- és ritmusgyakorlatok végeztetése (FRINT–SURJÁN 1969).

A hadaró és a gyors beszéd időzítési sajátosságai különböző beszédhelyzetekben

Dolgozatom e részében a két beszéd típus temporális sajátosságait elemzem. A beszédtempó megváltoztatásában elsősorban a szünettartás játszik fontos szerepet, egy korábban nem hadarókkal elvégzett hangos olvasás temporális sajátosságait vizsgáló kísérlet tanúsága szerint. Mind a gyakorlott, mind az átlagos beszélők, könnyebben tudták gyorsítani olvasási tempójukat, a gyorsulás mértéke átlagosan 4,1–3,03 hang/másodperc volt, ami általában a szünetek időtartamának csökkentésével volt jellemezhető. A felolvasás tempójának lassítása nehézséget okozott a kísérleti személyeknek. A gyakorlott beszélők 2,23 hang/másodpercet, az átlagos beszélők 1,6 hang/másodpercet tudtak lassítani beszédtempójukon, ami a szünetek számának növekedését idézte elő (LACZKÓ 1993).

Hasonló eredményt hozott egy hadaróval elvégzett kísérlet. A kísérleti személlyel szónoki beszédet mondtak egy csoport előtt, mivel köztudott, hogy a hadaró nagyobb hallgatóság előtt jobban odafigyel a beszédére. A hadaró beszéd- és artikulációs tempója 5 hang/másodperccel csökkent a természetes spontán beszédéhez képest, de ehhez jóval nagyobb mértékű szünettartásra volt szüksége. Jelen hipotézis tehát, ha a hadarónak ítélt személyek szándékosan lelassítják beszédtempójukat, ezt a változást a szünetek nagyobb száma és hossza okozza, beszédük azonban továbbra is ritmustalan, monoton és rosszul artikulált lesz (BÓNA 2005a).

Anyag, módszer, kísérleti személyek

Tíz köznapi értelemben hadarónak ítélt személlyel, kilenc férfival és egy nővel, készítettek hangfelvételt. Életkoruk 20–35 év közé esett és foglalkozásukat tekintve, pedig egyetemi hallgatók vagy már egyetemet végzett értelmiségiek voltak. A felvételek során arra kérték a vizsgált személyeket, beszéljenek munkájukról, tanulmányaikról, és hogy mivel töltik legszívesebben szabadidejüket, majd egy tíz képből álló történetet meséltek el velük. E történet végkimenetele igen meglepő volt, hiszen többféleképpen lehetett értelmezni, így a beszélőknek gondolkodniuk kellett a megoldáson. Ezután megkérték őket, hogy mutassák be iskolájukat, munkahelyüket, amilyen lassan csak tudják. A feladat egyértelműbbé tétele végett,

úgy kellett beszámolniuk az adott témáról, mintha idős emberek előtt beszélnének (BÓNA 2009: 61–62).

A természetes spontán elbeszélésben a kísérleti személyek bármiről beszélhettek, ami a munkájukkal vagy szabadidejükkel kapcsolatos. A szakirodalom azt állítja, hogy a hadarók többnyire sokat beszélnek, de ez esetben csak röviden beszéltek folyamatosan. Ennek oka lehet egyrészt a beszédhelyzet és a mikrofon idegensége, másrészt a gyorsbeszélők a gyorsabb artikuláció miatt ugyanannyi gondolatot rövidebb idő alatt közölnek, mint egy átlagos beszélő ilyen esetben (BÓNA 2009: 62).

A második beszédhelyzetben használt nehezen érthető képsort azért választották, mert ezzel két tényezőt vizsgálhattak meg a hadarók beszédében: egyrészt a nehezebb feladat befolyásolhatja a beszédük időzítési sajátosságait, másrészt a képek irányítják gondolkodásukat, ami által nem tudnak beszéd közben úgy elkalandozni, mint egy természetes spontán narratívában (BÓNA 2009: 62).

A szándékosan lelassított spontán beszéd során is viszonylag kevés ideig beszéltek a vizsgált személyek (BÓNA 2009).

Eredmények

A hadarók és gyorsbeszélők elkülönítése spontán beszédük alapján nehéz feladatnak bizonyult, hisz mindkét csoportot elnagyolt, pongyola artikuláció jellemez, illetve hangok, szótagok kihagyása. A tíz vizsgált személyből csak egyről állapították meg biztosan, hogy hadarónak tekinthető, hisz minden olyan tünetet produkált, ami a hadarást jellemezheti, és beszédéhez egyfajta sajátos mimika és gesztus is társult. Volt még egy olyan személy, akit enyhén hadarónak minősítettek, így a gyorsbeszélők közé nyolcan kerültek. A továbbiakban a hadarókat H, a gyorsbeszélőket Gy jelzéssel különítették el, és az „f” a férfiakat az „n” a nőket jelölte (BÓNA 2009: 63).

Természetes spontán beszéd

A természetes spontán beszéd adatainak bemutatását a szünetek teljes beszédiódhöz viszonyított arányával kezdték, amelyet az alábbi táblázat mutat.

4.2. táblázat A szünetek aránya a teljes beszédprodukción a természetes spontán beszédhelyzet esetén (forrás: BÓNA 2009)

A szünetek aránya	
1H/f	26%
2H/f	17%
3Gy/f	23%
4Gy/f	30%
5Gy/f	16%
6Gy/n	33%
7Gy/f	25%
8Gy/f	31%
9Gy/f	25%
10Gy/f	30%

A szakirodalom alapján egy átlagos beszélő spontán beszédében a szünettartás mintegy 20–30%-ot tesz ki (GÓSY 2003).

Látjuk, hogy két adatközlő (2H/f és 5Gy/f) nagyon ritkán tartott szünetet beszéde közben, 3Gy/f is viszonylag ritkán, a többiek pedig többnyire egyfomrán tagolták beszédüket. A beszéd folyamatosságának érzetét befolyásolja az is, hogy milyen hosszúságú szüneteket tartanak a beszélők, és hogy ezek hány százaléka néma- vagy kitöltött szünet. A kitöltött szünetek között leggyakrabban az *ö*-féle hezitálás jelent meg, ám előfordult *mm* vagy *eeem* is. A kitöltött szünetek előfordulása egyénenként változik. Érdekes módon volt olyan beszédprodukción, amelyben nem volt hezitálás. Manapság igen ritka jelenség a kitöltött szünet hiánya (BÓNA 2009)

4.3. táblázat A kitöltött szünetek aránya az összes szünethez képest természetes spontán beszédben (forrás: BÓNA 2009)

A kitöltött szünetek aránya	
1H/f	24%
2H/f	14%
3Gy/f	4%

4Gy/f	0%
5Gy/f	28%
6Gy/n	7%
7Gy/f	7%
8Gy/f	19%
9Gy/f	15%
10Gy/f	3%

Írányított spontán beszéd

A képsor alapján elmesélendő történet mindenkinek nehézséget, fejtörést okozott. A beszélők ugyan előre megnézhatték a teljes képsort, volt néhány percük gondolataik összerendezésére, de ez az idő nem volt elegendő magának a beszédprodukciónak a megtervezésére. A szünetek aránya a beszélők nagy részénél nőtt vagy nem változott a spontán elbeszéléshez képest (4.4 táblázat) (BÓNA 2009)

4.4. táblázat A szünetek aránya teljes beszédprodukciónban irányított spontán beszédben (forrás: BÓNA 2009)

A szünetek aránya	
1H/f	36%
2H/f	39%
3Gy/f	24%
4Gy/f	47%
5Gy/f	25%
6Gy/n	34%
7Gy/f	34%
8Gy/f	41%
9Gy/f	33%
10Gy/	44%

A kitöltött szünetek aránya ezzel szemben csökkent a spontán narratívához képest (4.5. táblázat). Ez valószínűleg annak tudható be, hogy a beszélők artikulációja lelassult gondolkodás közben. Viszont itt már nincs olyan beszélő, aki ne hezitált volna legalább egyszer.

4.5. táblázat *A kitöltött szünetek aránya az összes szünethez képest irányított spontán beszédben (forrás: BÓNA 2009)*

A kitöltött szünetek aránya	
1H/f	7%
2H/f	5%
3Gy/f	6%
4Gy/f	1%
5Gy/f	18%
6Gy/n	3%
7Gy/f	3%
8Gy/f	22%
9Gy/f	1%
10Gy/f	1%

A lassított spontán beszéd

Ebben az esetben különbségeket tártak fel a hadarók, a gyorsbeszélők és egyes beszélők között. Két gyorsbeszélőnek egyáltalán nem, vagy kis mértékben (1 hang/másodperc) változott mind az artikulációs tempója mind a beszédtempója, és ez a változás egyiküknél gyorsításként jelentkezett. A többi beszélőre általánosan jellemző volt a lassítás nehézsége. Mivel időkorlátot nem adtak a feladathoz, ezért volt, aki nagyon hamar befejezte a beszédet, volt aki másfél-két percig egyenletesen tudott beszélni, míg olyan is akadt, akinek a beszédtempója fokozatosan felgyorsult. Többen kommentálták a saját szereplésüket, valaki már a feladat elhangzásakor mondta, „*jaj, jaj, ez nagyon nehéz*”. Volt olyan, aki beszéde közben jött rá, „*én nem tudok lassan beszélni, nem fog menni ez a lassú beszéd, vagy már megint begyorsítottam*” (BÓNA 2009: 70).

A szünetek aránya a teljes beszédben egyénenként változott, amit a következő táblázat szemléltet.

4.6. táblázat *A szünetek aránya a teljes beszédprodukciónban lassított spontán beszéd esetében (FORRÁS: BÓNA 2009)*

A szünetek aránya	
1H/f	45%
2H/f	50%
3Gy/f	20%
4Gy/f	23%
5Gy/f	20%
6Gy/n	33%
7Gy/f	27%
8Gy/f	35%
9Gy/f	26%
10Gy/f	22%

Látjuk, hogy 1H/f és 2H/f esetében jelentősen megnőtt az arány a spontán narratívabeli szünetarányához. Volt, akinél nem vagy nagyon kis mértékben változott például 3Gy/f, 5Gy/f, 6Gy/n, 7Gy/f, 8Gy/f, 9Gy/f, és volt olyan, akinél jelentősen lecsökkent a szünettartás, 4Gy/f és 10Gy/f (BÓNA 2009)

A kitöltött szünetek aránya csökkent a spontán elbeszéléshez képest (4.5. táblázat). Ennek valószínűleg az lehetett az oka, hogy több idő jutott a beszédtervezésre a lassabb artikuláció miatt, és ezáltal kevésbé voltak bizonytalanok a beszélők (BÓNA 2009)

4.7. táblázat *A kitöltött szünetek aránya az összes többi szünethez képest lassított spontán beszédben (FORRÁS: BÓNA 2009)*

A kitöltött szünetek aránya	
1H/f	6%

2H/f	2%
3Gy/f	6%
4Gy/f	2%
5Gy/f	24%
6Gy/n	5%
7Gy/f	6%
8Gy/f	18%
9Gy/f	1%
10Gy/f	4%

A természetesen felgyorsított beszéd

A magyar nyelvben a beszédtempó tudatos megváltoztatását LACZKÓ MÁRIA (1993) vizsgálta. Kísérletében a hangos olvasás temporális sajátosságait vizsgálta, és arra a következtetésre jutott, hogy a beszédtempó megváltoztatásában főként a szünettartás játszik fontos szerepet. Vizsgálatában átlagos és gyakorlott beszélőknek kellett lelassítaniuk és felgyorsítaniuk a beszédtempójukat. Mindkét csoport tagjai könnyebben tudták gyorsítani olvasási tempójukat, melynek értéke 3,03–4,1 hang/másodperc volt, és többnyire csökkentették a szünetek időtartamát. Ellenben a felolvasás tempójának lassítása során, a gyakorlott beszélők is mindössze 2,02 hang/másodpercet tudtak lassítani beszédtempójukon, míg az átlagos beszélők csak 1,6 hang/másodpercet. A lassítást a szünetek számának növekedése jellemezte (BÓNA 2009).

Ezek a vizsgálatok azonban nem vizsgálták a spontán beszédet. Lényeges különbség van a spontán beszéd és a felolvasás produkciójában; mégpedig az, hogy felolvasás során csak az artikulációs tervezésre kell összpontosítanunk, ezzel ellentétben spontán beszéd esetén a szöveg tartalmi és formai megformálására is. A spontán beszéd tempójának megváltoztatását elemezve figyelembe kell venni a megakadásjelenségek előfordulását is. A megakadásjelenségek gyakoriságát befolyásolja az egyén beszédtempója is, hiszen a lassú beszélők jobban tudják kontrollálni beszédüket, ezáltal feltehetőleg kevesebb hibát ejtenek (BÓNA 2009). Ám

ezt megcáfolja GÓSY MÁRIA (2003) vizsgálata, aki arra a következtetésre jutott az általa vizsgált spontánbeszéd-felvételek alapján, hogy az „extrém” beszélők beszédprodukciónak több megakadás jelenik meg, mint a közepes tempójú beszédben. Azaz bármilyen „irányban” tér el a beszédtempó a normáltól, gyakrabban tartalmaz megakadásokat az átlagos tempójúnál.

Tudunk-e változtatni spontán beszédünk tempóján?

Arra keresték a választ, hogy az átlagos beszélők mennyire képesek felgyorsítani spontán beszédüket, illetve hogyan változik a szünettartás és a megakadások aránya a különböző sebességű beszéd során.

Anyag és módszer

A kísérletben öt férfi és öt nő vett részt, mindnyájan 18 és 26 év közötti bölcsészhallgatók az ELTE-n. Arra kérték őket a vizsgálat során, hogy egy képsor segítségével meséljenek el egy jól ismert logikai feladványt. A történet a révészről szólt, akinek egyesével kellett átszállítania egy farkast, egy kecskét és egy káposztát a folyón úgy, hogy azok bántanak egymást. Majdnem mindegyikük ismerte a feladatot, aki mégsem, annak röviden elmondták, majd arra kérték, hogy saját szavaival is ismertesse azt. Az első elmesélés után arra kérték a hallgatókat, ismételjék meg a történetet olyan gyorsan, amilyen gyorsan csak tudják. Végül még jobban felgyorsítva, harmadszorra is elmondatták velük a problémát és megoldását (BÓNA 2005c).

Eredmények

A kísérleti személyek a gyorsításkor nemcsak az artikulációs tempójukat próbálták felgyorsítani, ahnem jóval kevesebb szóval, mondattal fogalmazták meg gondolataikat, ezzel is rövidítve a beszédidőt. Míg a természetes tempóban elmondott történethez átlagosan 128 szót használtak, a névelőket is beleszámítva, addig az első gyorsításkor ez átlagosan 84, a második gyorsításnál 73 szóra csökkent. A legtömörebben az egyik lány fogalmazott egyetlen igét sem használva, a leggyorsabban mondott változatban: „*Tehát először bal oldalról jobb oldalra a*

kecskét utána bal oldalról jobb oldalra a káposztát de vissza a kecskét utána bal oldalról jobb oldalra a farkast és legvégül bal oldalról jobb oldalra a kecskét.” (BÓNA 2005c)

A résztvevők a második és a harmadik történetmesélés során a gyorsított artikuláció mellett jóval kevesebb szünetet tartottak. A tíz főből egy férfinak nem sikerült a harmadik alkalommal is gyorsítva beszélnie, neki lassabbá vált a beszédtempója. Valószínűleg ekkor már unta a feladatot, vagy nem tudott rendesen koncentrálni rá. Az adatközlőknek a második gyorsításkor sem sikerült jelentősen fokozniuk a beszédtempójukat, ez azt jelenti, hogy átlagosan mindössze 3,6 hang/másodpercet tudtak gyorsítani. Az átlagos magyar köznyelvi artikulációs tempó 13-14 hang/másodperc között van, ehhez képest az 1-2 hangnyi gyorsítás nem eredményezhet a hallgatóban a gyors beszéd benyomását. (A hadarók és gyorsbeszélők artikulációs tempója a 20-20,8 hang/másodpercet is elérheti.) (BÓNA 2005c)

Egyes beszélők között természetesen nagy egyéni eltéréseket találtak, de a férfiak és nők között nem volt jelentős különbség. A férfiak 20%-kal kevesebbszer tartottak szünetet, mint a nők, ami az egy percre jutó szünetek számát jelenti. Igaz, ezek a szünetek átlagosan hosszabbak voltak, mint a nők beszédében találhatóak. A néma és a kitöltött szüneteket megvizsgálva megállapították, hogy a férfiak többet hezitáltak, mint a nők. A férfiak percenként kevesebbszer tartottak szünetet, mint a nők, habár a természetes tempójú történetmesélés során ezeknek a szüneteknek az átlagos időtartama hosszabb volt a nők által tartottaknál (BÓNA 2005c).

Összegzés

Megfigyelték, hogy a beszédtempó felgyorsításakor a szünetek száma és aránya jelentősen lecsökkent, ám a tempóváltoztatás mértéke nem volt szignifikáns. Ez a kísérlet a GOCSÁL (2001) által elvégzett kísérletek eredményeit is alátámasztotta, miszerint a férfiak és a nők között nincs jelentős eltérés sem beszéd-, sem az artikulációs tempó tekintetében, azonban a férfiak többet hezitálnak, mint a nők, még ha nem is jelentős mértékben.

A mesterségesen felgyorsított beszéd

Előfordul, hogy bizonyos célokból számítógép segítségével gyorsítják fel a beszédet. Ilyen mesterségesen felgyorsított beszédet hallhatunk többek közt a médiában is. Például a következő mondat hangzik el mesterségesen felgyorsítva egy gyógyszerreklám végén: „*Kérjük, a kockázatok és mellékhatások tekintetében olvassa el a terméknel elérhető betegtájékoztatót, vagy kérdezze meg kezelőorvosát, gyógyszerészét!*” Itt valószínűleg az idő rövidsége miatt használták ezt a módszert, hiszen „az idő pénz”, ez esetben szószerint.

Gyorsíthatják a beszédet speciális hanghatások létrehozásakor, illetve bizonyos pszichológiai, fonetikai stb. kísérletek anyagának elkészítésekor is. Az említett kutatásokban általában azért gyorsítják mesterségesen a beszédet, mert ez a módszer biztosítja, hogy csak egyetlen tényezőt változtathatnak meg a beszéd akusztikai paramétereit közül: az időzítést. Hiszen a természetes gyorsításnál az időviszonyok megváltoznak az eredeti közlés időviszonyaihoz képest, és emellett változik a beszédhangok, a szótagok és a szavak artikulációja is (BÓNA 2009: 87).

A beszéd számítógéppel való felgyorsításához általában helyesen artikulált, normál tempójú beszédfelvételt használnak. Maga a gépgyorsítás úgy történik, hogy a jelfeldolgozó bizonyos hangperiódusokat, hangrészleteket kivág a beszédjelből. Az így létrehozott gyors beszéd időzítési arányai nem változnak, és a beszédhangok minősége is megegyezik a normál tempójú jól artikulált beszédhangokéval. Azonban nem mindegy, mely hangperiódusokat választják ki a vágáshoz, hiszen a rosszul megválasztott és kivágott hangelemek a beszédjel torzulását okozzák. A hangrövidítés megoldását három tényező határozza meg: a hangperiódusok hossza, a feldolgozandó egység terjedelme (hang, szó, mondat stb.), illetve milyen a beszédhangok akusztikai szerkezete és ez hogyan változik az időben (BÓNA 2009: 87).

Összegzés

Ebben a fejezetben tisztáztam, mi is a gyors beszéd és a hadarás, elosztatva ezzel a kettejük azonossága melletti tévhitet. Részletesen megnéztük e két

beszédsajátosságbeli gyors artikuláció sajátosságait, jellemzőit, majd temporális tulajdonságaikat különböző beszédszituációkban. Végül pedig bemutattam a beszéd szándékos felgyorsításának típusait, a természetesen felgyorsított beszédet és a mesterségesen felgyorsított beszédet. Előbbi sajátosságait más által elvégzett kísérlet alapján szemléltettem.

V.

A beszédtempó és a beszédmegértés összefüggései

A beszédmegértési folyamatok több, egymásra épülő részfolyamatból állnak. Ezek a szóértés, a mondatértés és a szövegértés. A szóértés vagy lexikális hozzáférés során megtörténik a szó azonosítása, felismerése, szintaktikai kategóriájának és jelentésének a mentális lexikonból való előhívása. A szófelismerés elsősorban az adott szó akusztikai szerkezetén alapszik, így nagymértékben befolyásolja a szó artikulációs tempója: minél gyorsabb az artikulációs tempó, annál pontatlanabb az azonosítás, különösen gyermekkorban. Ugyanakkor az artikulációs tempó hatása másodlagos lehet más tényezők (például szógyakoriság, szójelentés stb.) működése esetén (GÓSY 1997b).

A mondatértésben elsősorban a szemantikai és a szintaktikai struktúra játszik szerepet, ám a szupraszegmentális és lexikai struktúrák, illetve egyéb extralingvisztikai tényezők (például mondathossz, mondattani komplexitás, a munkamemória kapacitása) szerepe is vitathatatlan. Egy bizonyos sebességig a nagyon gyorsan elhangzó mondatokhoz is képes adaptálódni a beszédfeldolgozó mechanizmus; ezek feldolgozása igen gyors beszédértést eredményez, ám ilyenkor az értési hiba is több. A nagyon lassú mondatok feldolgozását nehezíti, hogy ilyenkor több idő jut az asszociációs működésekre (GÓSY–LACZKÓ 1987). Például a következő vice esetében láthatjuk, hogy a gyorsbeszélőnek több ideje volt a különböző asszociációk előhívására, amik miatt lemaradt a beszélőpartnere által mondott érdekességekről, annak lassú beszédtempója végett. Végül, mikor megpróbálta „kicselezni a beszédtempót”, pórul járt.

A lassúbeszélő és a gyorsbeszélő megy az utcán.

Megszólal a lassúbeszélő:

- Lát...tad?????

Gyorsbeszélő:

- Mit????

Lassú:

- Azt...a...jó...ko...csit.

Gyors:

- Hol?????

Lassú:

- Már...el..ment.

Mennek tovább. A lassúbeszélő megint megszólal:

- Lát...tad?????

Gyors:

- Mit???????

Lassú:

- Azt...a...szép...nőt.

Gyors:

- Hol?????????

Lassú:

- Már...el..ment.

Mennek tovább, de a gyorsbeszélő már nagyon unja, hogy semmit sem lát, ezért elhatározza, hogy most azt mondja a kérdésre, hogy láttam.

Megszólal a lassúbeszélő:

- Lát...tad???????????

Gyors:

- Láttam!!!!!!!!!!

Lassú:

- Ak...kor....mi...ért...lép....tél....be....le?????????????

A gyorsabb tempóhoz való adaptálódás a válaszadás során gyorsabb beszédképzésben is megnyilvánul (GÓSY–LACZKÓ 1987).

Az, hogy a beszédtempó hogyan hat a beszédmegértésre, függ a hallgató életkorától is. Különböző mondatisméltési, mondatértési, és szövegértési tesztek tanúsága szerint az idősebb korcsoport a lassabb beszédet preferálja. Gyermekkorban a beszédtempó igen erősen befolyásolja a beszédészlelést és a beszédmegértést is (GÓSY–LACZKÓ 1987).

Hétköznapi kommunikáció során általában nem önállóan elhangzó mondatokat, hanem hosszabb közléseket, szövegeket kell feldolgoznunk. A szövegértés a legkomplexebb beszédfeldolgozási folyamat, a beszédfeldolgozás hierarchikus szintjeinek mindegyike részt vesz benne, azaz a megértés mellett az értelmezés, az asszociációk szintje is. A szöveg nem pusztán egymás mellett álló mondatokat jelent,

szerveződése önálló belső törvényszerűségeket követ a makro-, mezo- és mikroszinten egyaránt. A szöveg egyes mondatainak megértése nem elegendő ahhoz, hogy a befogadó a szövegösszefüggést megértse. A szövegkohézió a szemantika és a prozódia összefüggéseiben keresendő, ez utóbbi segíti a megértéshez szükséges megfelelő tagolást is (GÓSY 2005).

VI.

A beszédtempó pedagógiai vonatkozásai

A beszédtempó és az artikulációs tempó nagymértékben hozzájárul ahhoz, hogy egy közlést megfelelően észlelünk és értünk-e. Ezért különösen fontos, hogy a pedagógus tisztában legyen azzal, hogy beszédének tempója megfelel-e az átlagos köznyelvi beszédének. Ha ugyanis a tanító követi a médiából vett mintát a tanórákon, és lendületes munkát követelve gyorsan beszél, a kisgyerek a beszédfeldolgozási nehézségek miatt lemarad a munkában. Ezt kompenzálандó elkezd bohóckodni, és végül „magatartászavaros” lesz. Mivel a tanár legfőbb eszköze a beszéd, a színészekhez hasonlóan meg kell tanulnia megváltoztatnia az artikulációs és a beszédtempóját. Mindig figyelembe kell vennie az osztályba járó gyermekek életkorát, és ennek megfelelő tempót kell használnia. A pedagógusnak mintát kell adnia a gyermekeknek, és lehetőség szerint meg kell tanítania őket a helyes beszédre. Ehhez hozzátartozik a pontos artikuláció és a szupraszegmentális eszközök, köztük a beszédtempó megfelelő használata is. 1869 és 1963 között a kisiskolás gyermekeknek kötelező volt a Beszéd- és értelemgyakorlatok című tantárgy. Ezeken az órákon a tanítók a szabatos, érthető beszédre is tanították a kisdíákokat, így a helyes, a hallgató számára jól feldolgozható beszédtempó alkalmazására is. Ez a tárgy napjaink iskolarendszeréből hiányzik, s bár a retorika helyet kapott az érettségi témakörei között, kötelező iskolai beszédgyakorlatokon nem vesznek részt a tanulók. Ez igen sajnálatos dolog, hiszen a szép beszéd, az önkontroll és a megfelelően működő beszédfeldolgozási mechanizmus segítségével jobban tanul, a világot pontosabban megértő, s önmagukat a világgal pontosabban megértető emberekkel gazdagodhatna a társadalom. (net1)

VII.

Összefoglalás

Elsődleges feladatomban azt tartottam, hogy a gyors beszédéről, mint beszédprodukción belüli sajátosságról, kialakítsak egy átlátható és összefogó képet. Véleményem szerint ennek a célnak eleget tettem. Meghatároztam, mely tudományág foglalkozik magával a beszéddel, és mi is az valójában. Ezt követően ismertettem a beszédtempóval kapcsolatos fogalmakat és az azt befolyásoló tényezőket a beszédprodukción belül. Tisztáztam a gyors beszéd fogalmát, annak sajátosságait, jellegzetességeit és bemutattam a különböző gyorsbeszéd-folyamatokat is, példákkal alátámasztva.

Dolgozatomban a hadarás témakörét is jelentősen kifejtettem, hiszen ez a két jelenség mégiscsak szorosan összefügg egymással, mindkettőt a felgyorsult beszédtempó jellemzi. Nemhiába szokták „egy kalap alá venni” őket. A pontosabb áttekintés érdekében mások által elvégzett kísérletekkel támasztottam alá a témával kapcsolatban felállított hipotéziseket.

Mindezek mellett elhárítottam a gyors beszéd és a hadarás egymással való megfeleltetése közötti tévhitet.

Fontosnak tartottam a felgyorsult beszédtempó pedagógiai vonatkozásainak is a tárgyalását, mivel személyesen is érintett vagyok e kérdést illetően. Azt az álláspontot képviselem, hogy a pedagógusnak egyfajta mintával kell szolgálnia a diákok számára, az élet bármely területéről legyen szó. Akár példaképpé is emelkedhet tanítványai szemében, így nagyon fontos, hogy a pedagógus pozitív értékeket képviseljen a diákok számára.

Végezetül BALTASAR GRACIÁN szavaival élve zárom szakdolgozatomban, egyfajta tanácsként szolgálva mindenkinek: *„Beszélj figyelmesen. Vetélytársaiddal óvatosságból, a többiekkel illemtudásból. Mindig ráérsz kimondani egy szót, de visszavonni nem.”*

Bibliográfia

- ÁCS PÉTER–SIPTÁR PÉTER (2001): Túl a gondozott beszéden. In: *Strukturális magyar nyelvtan 2*. Szerk. KIEFER FERENC. 550–578
- BAKOS FERENC (1978): *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Budapest
- BEREI ANDOR (1962): *Új Magyar Lexikon*. Budapest
- BÓNA JUDIT (2005a): A hadaró és a gyors beszéd temporális sajátosságai In: *Magyar Nyelvőr 129. évf.* 235–242
- BÓNA JUDIT (2005b): A beszédtempó gyorsulásának hatása az eltérő akusztikai szerkezetű mondatok nyelvi feldolgozására. In: *Beszéd kutatás 2005*. Budapest. 91–98
- BÓNA JUDIT (2005c): Tudunk-e változtatni spontán beszédünk tempóján? In: *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Budapest. 560–566
- BÓNA JUDIT (2009): *A gyors beszéd*. Budapest
- FRINT TIBOR–SURJÁN LÁSZLÓ (1969): *A hangképzés és zavarai, beszédzavarok*. Budapest. 154–155
- GOCSÁL ÁKOS (1999): Egyéni különbségek az artikulációs tempó percepciójában. In: *Beszéd kutatás 1999*. Budapest. 19–29
- GOCSÁL ÁKOS (2001): Gyorsabban beszélnek-e a nők, mint a férfiak? In: *Beszéd kutatás 2001*. Budapest. 61–72
- GOCSÁL ÁKOS–HUSZÁR ÁGNES (2003): Csábító hangok. In: *Beszéd kutatás 2003*. Budapest. 9–18
- GÓSY MÁRIA (1997a): A magyar nyelv tempója és a beszédmegértés. In: *Magyar Nyelvőr 121. évf.* 129–139
- GÓSY MÁRIA (1997b): A szó felismerése: folyamatok és stratégiák. In: *Beszéd kutatás 1997*. Budapest. 63–117
- GÓSY MÁRIA (2002): A megakadásjelenségek eredete a spontán beszéd tervezési folyamatában. In: *Magyar Nyelvőr 126. évf.* 192–204
- GÓSY MÁRIA (2003): A spontán beszédben előforduló megakadásjelenségek gyakorisága és összefüggései. In: *Magyar Nyelvőr 127. évf.* 257–277
- GÓSY MÁRIA (2004): *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest
- GÓSY MÁRIA (2005): *Pszicholingvisztika*. Budapest
- GÓSY MÁRIA–LACZKÓ MÁRIA (1987): A beszédmegértési teljesítmény fejlődése óvodáskortól felnőttkorig. In: *Magyar Nyelvőr 111. évf.* 444–452

- GÖLLESZ VIKTOR (1990): *Gyógypedagógiai kórtan*. Budapest. 378–382
- HOFFMANN ILDIKÓ (2000): Hadaró beszéd vagy gyors beszéd? In: *Alkalmazott nyelvészeti tanulmányok IV. szám*. Szerk. LENGYEL ZS.–NAVRACSICS J.–NÁDASI E. 17–23
- KASSAI ILONA (1993): Gyorsult-e a magyar beszéd tempója az elmúlt 100–120 évben? In: *Beszéd kutatás 1993*. 62–69
- KUBÍNYI LÁSZLÓ (1961): A beszéd iram magyar nyelvtörténeti jelentőségéről. In: *Magyar Nyelv* 57. 337–340
- LACZKÓ MÁRIA (1993): A tempó és a szünet viszonya a hangos olvasásban. In: *Beszéd kutatás 1993*. Budapest. 185–193
- MAGDICS KLÁRA (1969): A magyar beszédhangok időtartama nyugodt és gyors beszédben. In: *Nyelvtudományi Értekezések* 67. Budapest. 45–63
- Net1: <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=16>
- O. NAGY GÁBOR (1978): *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest
- SIPTÁR PÉTER (1988): A „gyors beszéd” fogalmáról. In: *Tanulmányok a beszéd időviszonyairól V.* Szerk. GÓSY MÁRIA. 17–30
- SUBOSITS ISTVÁN (1988): *A beszédpedagógia alapjai*. Budapest. 142–150
- SUBOSITS ISTVÁN (1990): Adatok az életkor és a beszédtempó összefüggéséhez egy eszközfonetikai vizsgálat alapján. In: *Egyetemi fonetikai füzetek* 3. Budapest. 159–167
- SUBOSITS ISTVÁN (2001): A beszéd rendellenességei. In: *Egyetemi fonetikai füzetek* 30. Budapest. 28–29
- VASSNÉ KOVÁCS EMŐKE (2001): *A hadarás*. Budapest
- WEISS, D. A. (1991): Hadarás. Tünetek. In: *Szemelvények a hadarás témaköréből*. Szerk. VASSNÉ KOVÁCS EMŐKE. Budapest. 57–71

